

INTERFERENȚE LEXICALE EUROPENE ÎN OPERA SCRITORILOR PAȘOPTIȘTI

Aflată la confluența lumilor occidentale, orientale și balcanice, literatura română și-a manifestat o permanentă deschidere spre orizonturile culturilor „universale”, aspirând continuu să se sincronizeze cu produsele și cu producțiile considerate etalon valoric al vremii. Plecând de la această idee și parcurgând un drum propriu, „național”, adaptându-se particularităților gândirii estetice europene prin imitație sau „import mecanic” [1], scriitorii epocii pașoptiste au reușit re-inventarea unei literaturi cu adevărat moderne.

Modelele culturale din țările vecine au fost preluate și adaptate la contextul socio-cultural românesc al secolului al XIX-lea. De asemenea, limba română nu a rămas străină de influențele limbilor vorbite în Europa, întrucât se știe că granițele politice nu au coincis niciodată cu granițele lingvistice. Acestea nu se pot delimita cu precizie, iar limba română a interferat și „s-a îmbogățit” creându-se un vocabular semi-hibrid. De altfel, conceptul de „influență” alături de cel de „interferență” trebuie înțeles prin prisma mișcărilor de idei de la o societate la alta, de la o literatură la alta. Modificarea formelor culturale a favorizat și întrepătrunderea culturilor astfel încât se pot identifica anumite „concepte și imagini similare în culturi aparent distanțate.” [2] Influențele venite din afara granițelor țării au vizat în principal, „satisfacerea necesarului de iluzii al oamenilor” [3], iar intelectualii români formați în străinătate (precum Ghe. Asachi – la Viena, sau V.Alecsandri și I.Heliade-Rădulescu – la Paris) și-au adaptat scrierile în funcție de orizontul de așteptare a publicului cititor din Țările Române.

Fie că au preluat teme și motive specifice literaturilor occidentale (mai ales franceze, precum iubirea, natura, singurătatea, moartea, istoria, specificul național etc.), fie că au tradus în întregime opere ale scriitorilor europeni (precum Ghe. Asachi, V.Cârlova și I.Heliade-Rădulescu, care au tradus din opere ale lui Lamartine și Volney, Gr. Alexandrescu a tradus din La Fontaine și din Florian, C.Negruzzi și C.Bolliac au tradus din V.Hugo), „ecourile” lingvistice „de împrumut” sunt vizibile la toate nivelele genurilor literare. Neologismele, de origine franceză s-au încadrat cu ușurință în sistemul limbii române, dar prezentau dezavantajul ca erau accesibile unei pături sociale limitate, în care se încadrau, de obicei, intelectualii cu studii în străinătate. Imitările modelelor traduse păstrează, însă, amprenta traducătorilor, întrucât ele sugerează starea de spirit a artistului imitator, mai mult decât starea de spirit a artistului imitat.

Așa cum observa și Paul Cornea [4] a fost dificil să se precizeze cu exactitate în ce măsură unele traduceri au reprezentat o sursă de inspirație pentru anumite opere originale autohtone. Din acest punct de vedere, influența poate fi văzută și ca intenție artistică vizibilă mai ales la nivelul lexicului utilizat de scriitorii pașoptiști „traducători”. Totuși, problemele traducerilor nu au fost atât de simple, întrucât traducătorii – scriitorii pașoptiști – au pendulat între două lumi, două culturi, mai mult sau mai puțin diferite. De asemenea, ideea de „traducere și interpretare” a fost cu siguranță cunoscută celor care au îndrăznit să treacă în limba română forme literare și lexicale noi. În consecință, vom trece în revistă câteva exemple de traduceri pentru formarea unei viziuni de ansamblu asupra valorilor literare și lingvistice propuse de traducătorii pașoptiști. De exemplu, Ghe. Asachi și I.Heliade-Rădulescu au tradus același poem al lui Al. de Lamartine, **L'Isolement**, însă diferențele sunt vizibile:

„Souvent sur la montagne, à l'ombre du vieux chêne, / Au coucher du soleil, tristement je m'assieds; / Je promène au hasard mes regards sur la plaine, / Dont le tableau changeant se déroule à mes pieds. // Ici gronde le fleuve aux vagues écumantes, / Il serpente, et s'enfonce en lointaine obscur: / Là, le lac immobile

étend ses eaux dormantes / Où l'étoile du soir se lève dans l'azur. // Au sommet de ces monts couronnés de bois sombres, / Le crépuscule encore jette un dernier rayon; / Et le char vaporeux de la reine des ombres / Monte et blanchit déjà les bords de l'horizon..." [5]

Varianta de traducere a lui Ghe. Asachi poartă titlul **Meditație** și respectă forma versificației franceze:

„Dacă soarele acufundă în ocean a sa făclie, / Pe munte m-așez, la umbra învechitului stejar / Și duioasa a me privală o preumbl pe-astă câmpie / Din a căria felurime mii de zugrăveli răsar. // Râul dincoace răsună cu spumoase unde înalbite, / Ce-ntre maluri înfloriți șarpind fugă împregiur, / Lacul dincolo întinde a sale ape adormite / Sau al sării ste răsare din a ceriului azur. // De păduri posomorâte acea culm-încununată / S-aurează încă de raze ce lucesc din a lor tron, / Și-amu carul cel de abur din umră întunecată / Să ridică și-inalbează geana a lui horizon..." [6]

I.Heliade-Rădulescu traduce varianta sa cu titlul **Singurătatea**, mai apropiată ca sens de original:

„Adeseori pe munte, când soarele apune, / Eu, obosit de gânduri, la umbră rezemat, / În jos peste câmpie vederea-mi se repune, / Privind cum se destinde cu-ncetul și treptat. // Aici spumegă râul în undele-i muginde / Și șerpind se pierde în depărtat ascuns; / Lacul colo-și revarsă apele lui dorminde, / Pe care steaua serii ivită le-a pătruns. // Seara-și aruncă încă o rază rubinoasă / P-al munților nalt vârful de brazi încoronat; / Și-a umbrelor stăpână în caru-i rourat / Pășaste, și albește o pânză fumegoasă..." [7]

Traducerile reproduse încearcă să rețină cu fidelitate sensurile originalului. Traducerea lui Asachi pare a fi mai greoaie, prin utilizarea formelor „acufundă”, „șarpind”, „s-aurează”, „ș-inalbează”. Asachi păstrează ritmul specific poeziei de la care pleacă, deși schimbările din versiunea sa sunt semnificative: „je m'assieds” din original este transformat în „acufundă”. De asemenea, utilizarea formulelor „dincoace” și „dincolo” corespondente lui „ici/ là” ar fi putut fi evitată printr-un simplu aici”. De altfel, Asachi este mai preocupat de redarea fidelă a atmosferei romantice și a semnificațiilor acesteia decât de detaliul expresiei poetice lamartiniene, iar prin traducerea titlului **L'Isolement** cu **Meditație** Ghe. Asachi îndreaptă cititorul către melancolia specifică, meditativă a versului poetului francez. De asemenea, caracterizarea „duioasă” din prima strofă încearcă să înlocuiască traducerea în limba română a adverbului „tristement”. În ansamblu, sensurile majore ale cuvintelor sunt reținute aproape fidel, dar se remarcă o oarecare dificultate a topicii reproduse în limba română. Versiunea traducerii lui I.Heliade-Rădulescu pare a fi mai fidelă, prin apropierea mai mare de original. Tendința redării integrale a atmosferei, a sensurilor și a semnificațiilor originalului, respectarea versificației lui Lamartine – toate au contribuit la traducerea aproape fidelă. Din dorința de a se apropia cât mai mult de versiunea originală, Heliade-Rădulescu a tradus epitetele „écumantes” și „dormantes” prin versiunea antitetică „muginde” – „dorminde”. Sensul epitetului „écumantes” putea fi tradus prin fidelul „spumegânde”, dar traducătorul a preferat „muginde” asociind astfel mișcarea apelor cu zgomotul acestora, realizând astfel o imagine dublă, vizuală și acustică.

În aceeași notă, tot pe model Lamartine, se înscrie și poemul **Lacul** tradus de I.Heliade-Rădulescu. Versiunea originală începe cu următoarele strofe:

„Ainsi, toujours poussés vers de nouveaux rivages, / Dans la nuit éternelle emportés sans retour, / Ne pourrons-nous jamais sur l'océan des âges / Jeter l'ancre un seul jour? // Ô lac ! l'année à peine a fini sa carrière, / Et près des flots chéris qu'elle devait revoir, / Regarde ! je viens seul m'asseoir sur cette pierre / Où tu la vis s'asseoir!..." [8]

iar versiunea traducerii lui Heliade-Rădulescu debutează astfel:

„Astfel tot la țărături nouă împinși calea ne-ncetată, / Duși către vecinica noapte, înapoi fără-a veni, / În oceanul de vârste noi nu vom putea vrodată / O zi ancora-a-ntări? / O, lac! abia-și sfârși anul drumul ce iar și-l gătește, / Și-aproape de drage valuri unde ea era-a veni, / Pe piatra unde-ai văzut-o, aci, iată, mă privește, / Viu singur a...m-odihni!..." [9]

De data aceasta, traducerea lui Heliade-Rădulescu este mai „săracă”, întrucât versul nu mai curge lin, ci este îngreunat de topică: „o zi ancora-a-ntări” sau „ea era-a veni”, dar mai ales de unii termeni care nu sunt redați cu fidelitate. Traducătorul a părăsit astfel textul original, s-a îndepărtat de atmosferă și aproape că a renunțat la atitudinea romantică.

Un alt poem lamartinian, **Le poète mourant** a cunoscut traducerea lui I.Heliade-Rădulescu astfel:

*„A vieții mele cupă se sparse încă plină, / În lungi suspine viața-mi se duce și declină / Nici lacrimi, nici suspinuri n-o pot întârzia! / În bronzul ce mă plânge în sonuri precurmate / A morții mână rece ultima-mi oră bate. / Să gem oar’? sau mai bine să caut a cânta? / Să cânt, căci al meu suflet e încă p-a mea liră; / Sa cânt, căci mie moartea ca lebedei inspiră / Pe țârmuri d-o-altă lume un grid melodios. / Semn bun acesta este, și geniul mi-l face / De este-al nostru suflet amor, cerească pace, / Un cânt divin dar fie adio d-aci jos...”*¹⁰

iar varianta tradusă are forma:

„La coupe de mes jours s'est brisée encor pleine; / Ma vie hors de mon sein s'enfuit à chaque haleine; / Ni baisers ni soupirs ne peuvent l'arrêter; / Et l'aile de la mort, sur l'airain qui me pleure, / En sons entrecoupés frappe ma dernière heure; / Faut-il gémir? faut-il chanter?... / Chantons, puisque mes doigts sont encor sur la lyre; / Chantons, puisque la mort, comme au cygne, m'inspire / Aux bords d'un autre monde un cri mélodieux. / C'est un présage heureux donné par mon génie, / Si notre âme n'est rien qu'amour et qu'harmonie, / Qu'un chant divin soit ses adieu!...”^[11]

Ceea ce se remarcă la varianta tradusă este topica inversă cu scopul de a accentua semnificațiile de ordin stilistic. „A vieții mele cupă” are originalul „La coupe de mes jours”; „A morții mână rece” este în franceză „l'aile de la mort”, „al meu suflet e încă p-a mea liră” – „mes doigts sont encor sur la lyre” iar interogațiile retorice sunt mai personale în traducere decât în impersonalul specific francez „il”: „Să gem oar’? sau mai bine să caut a cânta?” – „faut-il gémir? faut-il chanter?”, propunând termeni antitetici, semnificând două stări sufletești total opuse: verbul „a geme” se asociază, de obicei, cu suferința, în timp ce verbul „a cânta” ține de satisfacția și împlinirea sufletească.

Tot pe linia traducerilor s-a remarcat și Gr. Alexandrescu (pentru specia fabulei), care l-au inspirat până la a-l determina să scrie texte originale. Exemplele traducerilor sale sunt pertinente, pe modelul lui Florian sau La Fontaine. De exemplu, **Privighetoarea și păunul** reprezintă traducerea fidelă a fabulei lui Florian, **Le rossignol et le paon**:

„L'aimable et tendre Philomèle, / Voyant commencer les beaux jours, / Racontait à l'écho fidèle / Et ses malheurs et ses amours / Le plus beau paon du voisinage, / Maître et sultan de ce canton, / Élevant la tête et le ton, / Vint interrompre son ramage: / C'est bien à toi, chancre ennuyeux, / Avec un si triste plumage, / Et ce long bec, et ces gros yeux, / De vouloir charmer ce bocage!...”^[12]

varianta în limba română propusă de Gr. Alexandrescu fiind următoarea:

„Filomela dragăstoasă/ Văzînd vremea cea frumoasă, / Zile dulci de fericiri, / Povestea cu întristare / La eho răscîntătoare / Triste-i nenorociri. / Atunci însă deodată / Un păun i se arată / (Domn era într-acel loc) / Veni plin de supărare; / Mînios și c-un ton mare / Astfel îi vorbi pe loc: / „Nu vezi că nu-ți șade bine, / Că nici nu ți se cuvine, / Cu acel cioc urîcios, / Cu a ochilor grosime, / Cu a penii-ntunecime / Să cîinți în ast crîng frumos?...”^[13]

Schimbările de sens sunt remarcabile la nivelul traducerii, la fel și topica. Versurile sunt distribuite într-un nou format pentru a se încadra în ritm și rimă însă lexicul în limba franceză se vrea a fi mai bogat și mai sugestiv: astfel, „l'aimable et tendre Philomèle” este, în traducere, doar „Filomela dragăstoasă” iar „Le plus beau paon du voisinage”, „Maître et sultan de ce canton” este doar „un păun / (Domn într-acel loc)”.

Tot în categoria traducerilor se înscrie și fabula **Le renard qui prêche** a lui Florian, tradusă de Gr. Alexandrescu în **Vulpoiul predicator**:

„Un vieux renard cassé, goutteux, apoplectique, / Mais instruit, éloquent, disert, / Et sachant très bien sa logique, / Se mit à prêcher au désert. / Son style était fleuri, sa morale excellente. / Il prouvait en trois

points que la simplicité, / Les bonnes mœurs, la probité, / Donnent à peu de frais cette félicité/ Qu'un monde imposteur nous présente/ Et nous fait payer cher sans la donner jamais..." [14]

cu traducerea următoare:

„Un vulpoi coprins de boală,/ La putere foarte prost,/ Însă învățat în școală,/ Logica știind de rost,/ Făcu plan ca să vorbească/ Și să predice-n pustii;/ Se silea să dovedească,/ C-un stil dulce, vorbe mii,/ Că cu o simplitate/Și cu traiul cel cinstit,/ Cu năravuri lăudate,/ E oricine fericit;...” [15]

La fel ca și în opera precedentă, bogăția vocabularului limbii franceze pare a fi primordială: „Un vieux renard cassé, gouteux, apoplectique” este în limba română „Un vulpoi coprins de boală,/ La putere foarte prost”. Antiteza dintre aspectul fizic și calitățile morale este respectată (în franceză vulpoiul este „instruit, éloquent, disert/ Et sachant très bien sa logique” iar în română „La putere foarte prost/ Însă învățat în școală”) însă versificația este schimbată, așa cum observa și N. Manolescu, întrucât Alexandrescu „nu se încrede în alexandrul unui Florian, pe care-l rupe în două trohaice de 7/8 silabe...” [16]

Modelele și traduceri de acest gen ar putea continua și cu alte scrieri bogate în elemente lingvistice care au contribuit la modernizarea limbii literare române. Nenumăratele traduceri sau preluări din literaturile deja formate ale lumii occidentale au condus la culturalizarea maselor dar mai ales la formarea unei opinii pertinente ce a vizat conștientizarea publicului cititor. Traducerile literare au vizat, de fapt, asimilarea valorilor occidentale dar mai ales receptarea sensurilor etice și estetice care s-au realizat în mod diferențiat de la o țară la alta, de la o epocă la alta, în funcție de aspirațiile și nevoile morale, artistice sau ideologice ale celor interesați de cultură. În consecință, literatura română a cunoscut, în perioada 1830-1860 etapa ilustrativă de formare a unui mod original și modern de gândire și imaginație, participând astfel la schimbul de idei dintre diferitele sisteme estetice europene, care au dominat secolul al XIX-lea.

NOTE

- [1] Teodor Vârgolici, *Aspecte ale romanului românesc din secolul al XIX-lea*, Ed. Eminescu, București, 1985, p. 25
[2] Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, Ed. Univers, București, 1982, p. 150
[3] Ioana Drăgan, *Romanul popular în România. Literar și paraliterar*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2001, p. 63
[4] Paul Cornea, *Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 38, în *De la Alecsandrescu la Eminescu*, Ed. pentru Literatură, București, 1966, p. 49
[5] <http://www.florilege.free.fr/florilege/lamartin/lisoleme.htm>
[6] <http://ro.wikisource.org/wiki/Medita%C5%A3ie>
[7] <http://ro.wikisource.org/wiki/Singur%C4%83tatea>
[8] http://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Lac
[9] [http://ro.wikisource.org/wiki/Lacul_\(Lamartine\)](http://ro.wikisource.org/wiki/Lacul_(Lamartine))
[10] http://ro.wikisource.org/wiki/Poetul_murind
[11] <http://lespoetes.net/poemesdhieraffichage.php?id=2065&nom=de%20LAMARTINE>
[12] http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Rossignol_et_le_Paon
[13] <http://www.poeziile.com/autori/Povesti/privighetoarea-si-paunul13.php>
[14] http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Renard_qui_pr%C3%Aache
[15] http://ro.wikisource.org/wiki/Vulpoiul_predic%C4%83tor
[16] Nicolae Manolescu, *Poeți romantici*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 93

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Cornea, Paul (1966). *Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea în De la Alecsandrescu la Eminescu*. București: Editura pentru Literatură.
Drăgan, Ioana (2001). *Romanul popular în România. Literar și paraliterar*. Cluj: Casa Cărții de Știință.
Duțu, Alexandru (1982). *Literatura comparată și istoria mentalităților*. București: Editura Univers.
Manolescu, Nicolae (1999). *Poeți romantici*. București: Editura Fundației Culturale Române.
Vârgolici, Teodor (1985). *Aspecte ale romanului românesc din secolul al XIX-lea*. București: Editura Eminescu.

SITE-OGRAFIE

<http://www.florilege.free.fr/florilege/lamartin/lisoleme.htm>

<http://ro.wikisource.org/wiki/Medita%C5%A3ie>

<http://ro.wikisource.org/wiki/Singur%C4%83tatea> http://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Lac

[http://ro.wikisource.org/wiki/Lacul_\(Lamartine\)](http://ro.wikisource.org/wiki/Lacul_(Lamartine))

http://ro.wikisource.org/wiki/Poetul_murind

<http://lespoetes.net/poemesdhieraffichage.php?id=2065&nom=de%20LAMARTINE>

http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Rossignol_et_le_Paon

<http://www.poeziile.com/autori/Povesti/privighetoarea-si-paunul13.php>

http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Renard_qui_pr%C3%A4che

http://ro.wikisource.org/wiki/Vulpoiul_predic%C4%83tor

RÉSUMÉ

Le point de départ dans la démarche de cette étude est représenté par les exemples concrets d'influences lexicales venues de la part des littératures de l'Occident (surtout de la langue française) à l'époque où la langue roumaine moderne était à ses débuts. La reprise et la transformation de façon créatrice de l'exemple et du modèle européen, l'enrichissement de la langue nationale par la découverte de nouvelles valences artistiques, l'état de la culture roumaine dans la première moitié du XIXe siècle et toutes les modifications dues au contact tardif entre civilisations, la mise en évidence de l'originalité des écrivains de la génération de 1848 et de l'horizon d'attente du public lecteur, les rapports du vocabulaire de la langue roumaine (en train de se former à cette époque-là) avec les langues européennes – ce sont des éléments proposés au débat dans l'article présent.